

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПОЕЗІЯ ГЕРТИ МЮЛЛЕР

Експериментальна поезія Герти Мюллер презентує можливості візуального вірша з погляду графічної поетики і колажної техніки. На відміну від модерністського, в поетичному колажі Герти Мюллер візуальні фрагменти не трансформуються в цілісність, а залишаються автономно незалежними. Кожне слово сприймається як самодостатня цитата, яка несе в собі конкретну інформацію. Колаж перетворюється з простої конструкції на екзистенційний знак, який передає повноту метафізичних взаємовідношень двовимірної композиції картини і тривимірної просторовості дійсності. В такий спосіб зорове уявлення про світ замінюється на варіант його колажної презентації, зорієнтованої на стереоскопічне мислення.

Ключові слова: *Герта Мюллер, графічна поезія, колажна техніка, простір тексту, онтологема.*

Герта Мюллер – відома німецька письменниця румунського походження, лауреат понад 20 літературних премій, 9 жовтня 2009 року обрана Нобелівським лауреатом. Ця престижна премія надана їй за поетичну пристрасть і прозаїчну детальність в описі життя знедолених, спробу дослідити людину в умовах диктатури й тоталітаризму. Вона володіє неповторним стилем, знає, що означає „чужий в своїй країні”. Пише про жахливі речі неймовірно гарно, образно і проникливо. Творчість письменниці складають збірки оповідань й есеїстики, повісті і романи, останній з яких „Atemschaukel” (2009), що написаний у формі фіктивної біографії Леопольда Ауберга, розповідає про події повоєнних років на території колишньої радянської України поблизу Новогорлівки, де за наказом Сталіна був розташований табір для депортованих румунських німців.

Окрім прози, Мюллер видала кілька збірок поетичних колажів („Der Wächter nimmt seinen Kamm”, „Im Naarknoten wohnt eine Dame”, „Die blassen Herren mit den Mokkatassen”). Бухарестський культурний центр запросив письменницю прочитати фрагменти з нової книги „Im Naarknoten wohnt eine Dame”, яка нещодавно вийшла друком у румунському перекладі. Герта Мюллер запропонувала поезію-колаж в румунському варіанті. Інтерес письменниці до такого різновиду поезії виник близько 10 років тому. Стосунки з румунською мовою на той час складались дивно. „Це було неймовірно! Коли я вирізала ножицями, я відчувала, що мені доступна мова. Я розрахувалась таким чином з нею. Але писати румунською не змогла. Зовсім інша справа, коли я в буквальному сенсі маю слова під руками; тоді можу відчувати всі їх смисли і натяки” [1, с. 1].

Візуальну поезію Герти Мюллер можна по праву віднести до експериментальної, оскільки вона дозволяє вивчити можливості одного з видів сучасної версифікації, а саме візуального вірша в традиціях графічної поетики і колажної техніки. Її експериментальні тексти презентують деформований світ у формі „розбитого” фрагментованого вірша, подія в якому розгортається за принципом миттєвої згадки про пережите в минулому вслід власній авторській

логіці сприйняття. Засобом особливого монтажу встановлюється крихка внутрішня структура тексту, його візуальне графічне оформлення, досягається ефект колажу. Динамічний наскрізний мотив об'єднує розрізнені частки тексту в єдину асоціативну комбінацію відчуттів. Поетична гра спрямована на подолання негативу від згадок про нещодавнє минуле, приниження і погрози на адресу особистості, яка мала гіркий досвід життя в тоталітарних умовах румунської диктатури і відчула на собі її руйнівну дію. Хвилі емоційної напруги викликають розхитування текстової поверхні, де знаки б'ються, лякають і дратують у буквальному смислі. Метафорична природа слів та їх візуальна презентація підсилюють

експресію вираження компромісу між суб'єктивним досвідом й об'єктивними реальними фактами. Суб'єктивний досвід організує сприйняття зовнішнього світу, він стає фільтром й інструментом відбору й естетичного оформлення миттєвості сприйняття, яке розгортається і фіксується в тексті. Імпульсивний характер пригадувань визначає власний естетичний вибір, оформлює „оголені” емоції в оригінальну візуальну форму. Автор колажної поезії виступає конструктором художнього світу. Вона будує його модель на правах мислителя і філософа, який володіє здатністю маніпулювати предметами під час творчого експерименту. Її мета – творити світ на догоду власним примхам. Можна навести відому фразу засновника кубізму, який наголошував на праві митця бачити і зображувати побачене за власним бажанням: „Я обираю для моїх картин ті предмети, які мені подобаються. Чи подобається це предметам, мені байдуже – їм доведеться із цим змиритися” [1, с. 1].

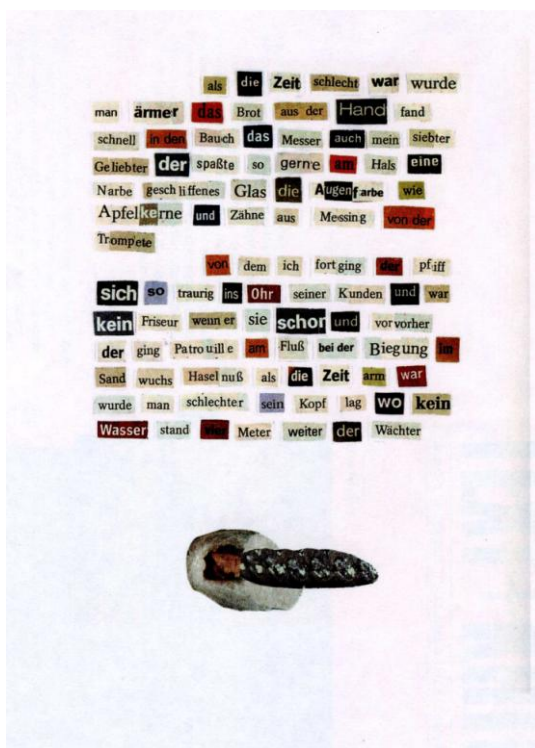
Автор ніби доводить, що загальне сприйняття зазвичай складається з купи окремих деталей, які в складному процесі засвоєння інформації набувають різноманітних смислових відтінків. У такий спосіб виникає словесний рельєф тексту, окреслюється його ландшафтний графічний малюнок.

Унаслідок цього виникає загальний графічний образ поезії, про який писав Ю. Лотман в статті „Аналіз поетичного тексту. Графічний образ поезії” [2, с. 31]. Думка Лотмана про необхідність встановлення читачем сукупності кодових систем або окремих кодів тексту, необхідних для внутрішнього врегулювання неорганізованого текстового фону, має пряме відношення до внутрішнього механізму організації візуальних різновидів поезії, якими є поетичний колаж і графічний вірш. Запозичена з візуального мистецтва колажна техніка здатна народити розмаїття інформаційних можливостей всередині даного типу організації.

Колажний спосіб організації текстового простору має власну історію. В кожну епоху в мистецтві з'являлись новаторські твори. Вони виникали на протигагу традиції з перспективою на майбутнє. На етапі виникнення і становлення кожна мистецька новація супроводжувалася практикою свого засвоєння, накопичення якої поступово позбавляло її статусу авангардної. Так з лавини різноманітних новацій залишались одиниці, естетична цінність яких складала нову традицію. Колаж виник в синкретичний період розвитку мистецтва, коли модерністські експерименти з формою набирали потужних обертів в розвитку, а межі між мистецтвами фактично зникали. В той час колаж наочно продемонстрував принцип нашарування текстової площини, впровадив в практику урбаністичний стиль. Він вдало вписався в процес активної технізації мистецтва, вплинув на формування модерністської моделі світу та людської свідомості. Газетні шматки, прейскуранти цін, етикетки, рекламні листи, літери з агітаційних плакатів ставали його робочим матеріалом. Новаторство колажу визначалось засобом наклеювання і маркування на текстову основу сурогатних продуктів, різних за фактурою і кольором. В такий спосіб досягався ігровий колажний ефект, коли предмети зображення ніби виривалися з природного середовища і потрапляли в чужорідний текстовий простір, де використовувалися в новому контексті відповідно до авторського задуму. Здебільшого колажна техніка, яка застосовувалась для підживлення текстової площини, була запозичена для нових поетичних експериментів (А. Бретон. „Поема-предмет”).

Модерністський колаж складався з нагромадження різних фрагментів, проте мав урівноважену композицію, зберігав відчуття симультантності, тобто можливості презентації предметів водночас з різних боків. На відміну від нього, в поетичних колажах Герти Мюллер візуальні фрагменти (вирізані з журналів слова, ілюстративні журнальні аплікації, власні графічні малюнки) не трансформуються в цілісність, а залишаються автономно незалежними. Кожне слово сприймається як самодостатня цитата, яка несе в собі конкретну інформацію. Тут кожний з друкованих елементів виконує, передусім, роль каталізатора. Не намальовані, а апліковані, вони формують іконографічну систему й ідейний зміст візуальної поезії.

Колір у колажних картинах поступово втрачає функцію передавати об'єм і глибину перспективи. Тепер вона досягається через пластику співвіднесення різнорідних матеріалів, де дерево позначає твердість, метал – холод, тканина – м'якість і податливість. У колажних поезіях Мюллер активно застосовує аплікативну техніку виконання, яка насамперед слугує для створення прозорої пласкості, на зразок вітрин: не лінійної, яка традиційно досягалась через перспективу зображення, а аплікативної, напластованої. Така практика наочно демонструвала прагнення автора відобразити внутрішню глибину тексту засобом сколажованого об'єму. Водночас скло уявної вітрини перетворювалось на прозору стіну, що розділяє внутрішній і зовнішній простори, позначає межу між явним й уявним світами, в одному з яких можна перебувати, а за іншим – лише споглядати. Таким чином, зорове уявлення про світ унаслідок монокулярного мислення, а відтак – неспроможності бачити зворотну сторону предмета, було замінене на варіант колажної презентації світу, зорієнтованої на стереоскопічне мислення.

Колаж у поезіях Мюллер нищить загальну просторову межу тексту, прагне вийти за рамки текстової площини, намагається збільшити зону її впливу на реципієнта. Внаслідок повної руйнації перспективи, нехтування законами її внутрішньої організації досягається вражаючий ефект: відбувається збільшення текстового ареалу, бажаний об'єм досягається засобом вписування, монтування, врізання чужорідних предметів у текстовий простір. Так рух углиб картини стає очевидним. Сколажована густість тексту, яка досягається накопиченням різнокольорових і фактурних шарів, демонструє його готовність до онтологічного потрактування. Врешті-

решт колажна техніка використовувалась для формування єдиного образу, була прийомом переформування власного стилю. Колаж претендував на виникнення окремої онтології: він не прагнув до відтворення іншої реальної форми, а був спрямований лише на створення тотожного собі об'єкта. Поетичний колаж перетворився на нову онтологію – пластично-семантичну форму презентації буття. Фактично відмовившись від міметичного відтворення реальності, він залишився вірним реалістичній традиції. Колаж прагнув до множинного відтворення образу-типу, ознаки якого залишались незмінними. Отже, колаж позначав сутність форми в матеріальному відображенні.

У візуальній поезії Герти Мюллер ніби зустрічаються і співіснують два світи: внутрішній особистісний і зовнішній матеріальний. Вона перетворює колаж із простої конструкції на екзистенційний знак, який передає повноту метафізичних взаємовідношень двовимірної композиції картини і тривимірної просторовості дійсності.

1. Вечер с Гертой Мюллер [Электронный ресурс] // Новости туризма. – Режим доступа : <http://www.novostiturizma.ru/vecher-s-gertoj-myuller.html>.
2. *Лотман Ю. М.* Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман / О поэтах и поэзии. – СПб : Искусство–СПб, 1996. – С. 31- 43.
3. *Daum T.* Herta Müller: eine Würdigung / T. Daum, K.-F. Geissler. – Frankfurt / Main : Brandes & Apsel, 2003. – 231 S.
4. *Norbert Otto Eke.* Schönheit der Verwund(er)ung. Herta Müllers Weg zum Gedicht / Text+Kritik, Heft 155, Herta Muller, 7/2/ – S. 64-80.
5. *Schau A.* Leben ohne Grund : Konstruktion kultureller Identität bei Werner Söllner, Rolf Bossert und Herta Müller / A. Schau. – Bielefeld : Aisthesis, 2003. – 276 s.

Summary

Gerta Muller's experimental poetry presents poetic potential of the visual poem through the means of graphical poetics and collage techniques. Gerta Muller's poetic collage, unlike modernistic one, represents the visual fragments that do not blend into a certain entity, but rather stay autonomous. Every single word could be interpreted as an all-sufficient quote, filled with some concrete information. This type of collage becomes an existential sign itself, rendering the depth of metaphysical relations in between two-dimensional composition of a painting and three-dimensional actual reality. Thus, visual perception of the world is being substituted by its collage representation geared towards stereoscopic thinking.

Key words: Gerta Muller, graphical poetry, collage technique, textual space, ontologeme.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2009